

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

מסכת שקלים פ"א ה"ד

דף ד' ע"א

במשנה, ואלו שחייבין בקלבון ליום וישראלים וגרים ועבדים משוחררים, אבל לא כהנים ונשים ועבדים וקטנים.

א. והיינו, כיון שהם אינם חייבים, ורק מוצנעם נותנים לכך אינם חייבים בקלבון. וקטנים הוא כדאמרן לעיל, עד עשרים שנה, וכפירוש הרע"ב במשנה.

והקשה השואל בשו"ת **משנה הלכות** (ח"ו סי' ס"ה) דלפי מה שכתבו התוס' בברכות (כ"ו.) והביאן המג"א (סי' ק"ח סק"ט) דתפלות המוספים לא תקנו אלא בשביל ונשלמה פרים שפתינו, ולכן אין לה תשלומין, א"כ מי שאינו חייב בקרבן מוסף אינו בחיוב ונשלמה פרים בזה"ל, ומעתה לשיטת הפוסקים דפחות מבין עשרים לא נתחייבו בשקלים לקרבנות צבור, ממילא לא נתחייבו במוספין, והאיך מצינו ידינו ורגלינו לפחות מבין כ' שיתפלל בתור ש"ץ מוסף ולהוציא בזה אחרים ידי חובתן. ע"כ תוכן שאלתו.

ויסודה היא ע"פ מה שהביא בספר **שדי חמד** (כללים מערכת המים כלל קל"ו) בשם שו"ת **בשמים ראש** (סי' ס"ט) והובא גם בהגהות רעק"א (לח"ט סי' ק"ו) שכתב לענין תפילת מוסף, דמון הדין נשים פטורות דתפילת מוספין היא זכר לקרבן מוסף, ואשה אינה חייבת ואין לה חלק בקרבנות צבור. ואמנם השד"ח שם סיים "אבל כבר נהגו להתפלל כל דבר וחייבו עצמן בכל המצוות" עכ"ל השד"ח. וכ"כ **הצל"ח** (ברכות שס) "רשאות הנשים להתפלל תפלת המוספין, ולא מבעיא לדין דקיי"ל כרבינו תם שהנשים יכולות לברך על מצות עשה שהזמן גרמא, אלא אפילו לדעת הרמב"ם שסובר שאינן יכולות לברך על מ"ע שהז"ג, היינו משום דאיך יכולות לומר 'יצונו' אם אינן מצוות, אבל תפלת המוספין שאינו ברכת המצוות, ולא נאמרה בו וצונו שפיר יכולות להתפלל לכולי עלמא" עכ"ל הצל"ח. אך השואל הנ"ל דן, בבחור פחות מבין כ' שנה, להוציא אחרים יד"ה, ע"י מי שאינו מחוייב בדבר.

ב. ובאמת שכבר קדמו לשואל נכבד זה בפ"י **תורה תמימה** (שמות ל', יג, אות כ"ט) וז"ל: "ודע דלדעת הרמב"ם ורמב"ן חייב שקלים מתחיל מבין י"ג שנה ויום אחד ככל מצוות התורה, וס"ל דאע"פ דבפסוק כאן כתיב מבין עשרים אך זה כתיב בתרומת אדנים, משא"כ בפסוק הקודם דאיירי בתרומת הקרבנות ולא כתיב מבין עשרים, חייב מבין י"ג. אבל הרע"ב ובעל ההנוד [נו"ב] ס"ל דהחייב הוא מבין עשרים שנה ולמעלה כפשוטו הכתוב מבין עשרים שנה דקאי על כל ענין פרשה זו. ויש להעיר נפקא מינה במחלוקת זו לדינא בזמן הזה, לפי מש"כ בשו"ת בשמים ראש המיוחס להרא"ש (סי' ס"ט) דנשים פטורות מתפילת המוספין, משום דכיון דתפילה זו עיקרה באה לזכר לקרבן מוסף, וקרבן זה נעשה ממעות שקלים, ומכיון דנשים לא נתחייבו בשקלים ואין להם חלק בקרבן מוסף לכן פטורין מהתפילה הבאה במקום קרבן זה [נו"ב], ולפי זה לדעת הרע"ב וההנוד ורוקח והגר"א [על דברי היחשלו] דפחות מבין עשרים פטור ממחצית השקל, א"כ לפי הסברא הנ"ל אין להם חלק בקרבן מוסף וממילא פטורים מתפילת מוסף, ויתחייב מזה עוד לפי מה דקיימא לן כל הפטור מן הדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן, א"כ אין לאיש פחות מבין עשרים לעבור לפני התיבה התפילת המוספין להוציא את הצבור, והוא דבר חדש ונפלא מאוד, וצ"ע רב."

ועי' **בדעת תורה** (לח"ט סי' רפ"ו) שהביא הסברא הנ"ל בשם האחרונים, דנשים פטורות ממוסף, ותמה על זה דא"כ למ"ד דכהנים אינם שוקלים וכי נימא דאף הם פטורים מתפלת מוסף, וכן הקשה על בחור פחות מבין עשרים, וכי נימא דהוא פטור. ומשמע שהיה ברור לו שחייב. אמנם בשו"ת **שערי דעה** (סי' י"ז) כתב באמת דלכתחלה אין להעמיד ש"ץ פחות מבין כ' לפני התיבה בתפילת המוספין דאינו מוציא מי שהוא למעלה. והנה, עיי' בחי' רעק"א על שו"ע הנ"ל, ובשו"ת רע"א (סי' טו) שכותב נמי דכבר נהגו במוספים ושווי' עלי' חובה. ועיי' מה שמתקשה בזה בשו"ת **מהר"ם שיק** (לח"ט סי' ט), וע"ע במש"כ המהר"ם שיק בספרו עדה"מ (מנצח ק"ו) וכן מ"ש ליישב בשו"ת **אפרקסתא דעניא** (סי' כ"ג). ובגוף הדבר אם נשים מחויבות בתפלת מוספין, עמ"ש בזה **המשנ"ב** (סי' ק"ו סק"ד) בשם **המגן גבורים**, ובשו"ת **שואל ומשיב** (מכדו"כ ח"ב סי' מ"ה) ובשו"ת **רבש"ד** (כל יום טוב סי' צ' אות ו') ובספר **ארחות חיים** (סי' רפ"ו אות ג'), ושו"ת **באר יצחק** (לח"ט סי' כ') ושו"ת **עמודי אור** (סי' ז') ובספר **חתן סופר** (שער התפילה סי' ג' ובהערות שס) ובשו"ת **יביע אומר** (לח"ט ח"ב סי' ו'), ומדברי כולם נשמע שנשים חייבות בתפילת המוספין, וא"כ מה ששייבו על תפילת הנשים, יתורין נמי תפילת הבחורים, ודו"ק.

בגמ', אמר ר' יוחנן בתחילה אין מקבלין מהם וכו', ובסוף מקבלין מהן דבר שאינו מסוים וכו' רשב"ל אמר בין בתחילה בין בסוף אין מקבלין מהן וכו'.

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

דרכי יצחק

St. Thomasstraat 26 2018 Antwerpen

שפיקוב

ג. ובתלמוד בבלי (פרכין ו.) הובאה רק שיטת רבי יוחנן, והכי אי' שם: "תנא חדא, עובד כוכבים שהתנדב נדבה לבדק הבית מקבלים הימנו, ותניא אידך, אין מקבלין. א"ר אילא א"ר יוחנן, לא קשיא הא בתחילה, הא בסוף, דאמר ר' אמי אמר רבי יוחנן, בתחילה, אפילו מים ומלח אין מקבלין מהם, בסוף, דבר המסויים אין מקבלין, דבר שאינו מסויים מקבלין. היכי דמי דבר המסויים, אמר רב יוסף כגון אמה כליא עורב".

וכל המפרשים כאן על הדף למדו, דבתחילה הוא בתחילת בנין ביהמ"ק, ובסוף הוא לאחר שעומד הבנין, וכן הוא פי' א' דרש"י שם. אמנם רש"י כתב שם עוד פי', וז"ל: "בתחילה, בתחילת הבנין אין מקבלין דשמוא לרפיון ידיים מתכוונין. לבסוף, לחזק את בדק דאין לומר רפיון ידיים מקבלין. לשון אחר, בתחילה כשלא היתה אימתן של עובדי כוכבים עליהן אין מקבלין, אבל לבסוף מקבלין משום אימה, וראשון עיקר, וזה אינו טעם דהא כל ימי בית שני היתה אימת העובדי כוכבים עליהן ובתחילתו יותר מסופו, וא"ת האי בתחילה נמי אמקדש ראשון קאמר א"כ מאי מויתב ליה לקמן מואגרת אל אסף וגו' דהיינו במקדש שני".

הרמב"ם (פ"ח ממחנות פנים כ"ח) לומד פירוש אחר בלכתחילה ולבסוף וז"ל: "עכו"ם שהתנדב לבדק הבית, אין מקבלין ממנו לכתחילה, ואם לקחו ממנו אין מחזירין לו". והיינו, לכתחילה שלא ליטול כלל אף לרבי יוחנן, ולבסוף היינו בדיעבד אם כבר נטלו. וכן ביארו דבריו שם הרדב"ז והבס"ק משנה.

ובדרך אמונה (שם פ"ח מ"ח) ציין הגר"ח קנייבסקי שליט"א לדברי הרמב"ם בערכין (פ"ו כ"ה), דאף כשקבלו בדיעבד אך אין נותנין זאת בבנין הבית, דהא קרא "לא לכם ולנו", אלא מוציאים אותו ביד לצרכי הציבור, עיי"ש.

ד. אמנם הרמב"ם מוסיף שם דלבית הכנסת שרי לקבל מהנכרי. והביאו השו"ר (יו"ד סי' רמ"ט) "כתב הרמב"ם עובד כוכבים שהתנדב לצורך בדק הבית אין מקבלין ממנו לכתחילה ואם נתנו אין מחזירין, אבל לבית הכנסת מקבלין ממנו לכתחילה והוא שיאמר בדעת ישראל הפרשתי אותו, ואם לא אמר כן טעון גניזה שמא בלבו יחשוב לעבודת כוכבים".

ומפרש שם הבית יוסף: "אבל לבית הכנסת מקבלין מהם לכתחילה. נראה דהיינו מדאמרין התם (פרכין ש) שעזרן טייעא אינדב שרגא לבי כנישתא דרב יהודה ומשמע התם דקבלוה מיניה". וכן פסק הרמ"א (שם סי' ג') "אבל אם מנדבין דבר לביהכנ"ס, מקבלים מהם". וביאר הש"ך (סק"ד) "והטעם משום דהוי כמו קרבן שמקבלין קרבנות מן העובדי כוכבים, ובהג"א פ"ק דב"ב כתבו טעם בדבר מפני שהצדקה מכפרת ע"כ אין מקבלין מהן, אבל נדרים ונדבות אין באין לכפר".

ה. ויש לדון כוונת הדברים, האם לבנין בית הכנסת שרי, או רק אחר שבית הכנסת עומד שרי לקבל מהם אפילו דבר מסויים. ומלשונו הזהב של החת"ס יש להסתפק, דהנה בתשו' (ח"ב, יו"ד סי' רכ"ה) כתב "הא גם נדריהם נדר אף ע"ג דאין מקבלין מהם לבנין בהמ"ק דכתי' לא לכם ולנו לבנות בית לאלקינו כמבואר פ"ק דערכין ופ"ק דשקלים, מכל מקום לבנין בהמ"ק שרי כמבואר ברש"י ערכין ו' ע"א ד"ה שם שלא במקומינו ועיי' בכ"מ פ"ח ממתנת עני' הלכה ח". אמנם בהגהות השו"ע (ח"א סי' קמ"ד ד"ה במג"א סי' י"ח) כתב החת"ס: "ומשמע כללא דדינא צדקה לעניים מקבלין ממומר ולא קרבן, וההיפוך בנכרים דנודרין נדרים ונדבות אבל צדקה לא, משום שנאמר כיבוש קצירה וגו', אבל נר וס"ת וצורכי בית הכנסת מקבלין בין ממומר בין מנכרי". ולא כתב "בנין" בית הכנסת.

והסברא נותנת, דלהאי טעמא דחיישינן שמא יחזרו בהם ויתעכב הבנין, מאי שנא בנין בית הכנסת דאסור לעכבו.

והנה בשו"ת בצל החכמה (ח"ב, סי' מ"ה) היה לו פשוט שאף לבנין בית הכנסת שרי לקבל מנכרים, ותמה על מי שהסתפק בזה, ויש לדון בתמיהתו, וז"ל (סק"ו): ולא זכיתי להבין מש"כ בס' שבילי דוד (ח"א סי' רמ"ד) דאף למש"כ הרמ"א (שם) שאם עכו"ם נדב דבר לבהכנ"ס מקבלין ממנו, מ"מ לסייע לבנין בהכנ"ס אין מקבלין ממנו שכ"כ הרמב"ם הל' שקלים שאין מקבלין מהם סיוע לבנין בהמ"ק, ודין בהכנ"ס מדרכנן כמו בהמ"ק כמש"כ מג"א (סוסי קמ"ד) ורמ"א (סוסי קמ"ג) ע"כ ע"ש. ודבריו נפלאים במחכ"ת כי רב הוא, שהרי מפורש הדבר להתיירא בלי חולק בגמ' ערכין (ו.) וברמב"ם הל' מתנ"ע שהעסקתי (לעיל סק"ג) ואיך אפשר להורות היפך מזה. ומה שהביא רא' לאסור מדברי המג"א (שם) ורמ"א (שם), גם אם הי' משם רא' לאסור היינו צריכין למשכוני נפשן לתרצה מאחר שבגמ' ורמב"ם מפורש הדין להתיירא, אלא שבאמת אין רא' משם לאסור כלל כפי"מ שכתבתי (סק"ד-ז), וכן מפורש גם בתשובות האחרונים להתיר בזה עיי' תשו' אבני צדק (ח"א סי' י"ד) תשו' תשורת שי (ח"א סי' פ"ו) תשו' בית שערים (ח"א סי' י"א) שלא זו בלבד שמותר לקבל נדבה מעכו"ם לבנין בהכנ"ס אלא גם לבקש מהם מותר, אלא שבתשורת שי הושש שא"כ למחר הם יבואו אלינו לסייע על בתי תפלות שלהם, ובתשו' בית שערים מסיים דאם כי מדינא מותר גם לבקש מהם לאו משנת חסידים היא שמא ימשך אחריהם וילמוד ממעשיהם, עיי"ש, ועיי' שו"ת קול ארי' (סי' י"ד) שכ' ג"כ להתיר לקבל נדבה מעכו"ם לבנין ביהכנ"ס ואפי' לבקש ממנו מותר. עכ"ד. וקצת פלא שלא ציין להחת"ס שהבאנו, ואולי גם הוא נסתפק בדבריו כדלעיל. ובפרט שהשבילי דוד היה מתלמידו המובהקים של החת"ס (עי' ז"ק אליעזר ח"א סי' ס"ו), ואף לא ציין הוא בדבריו דעת רבו להיפך.

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

והנה הג"ר **אלעזר דייטש** זצ"ל אבד"ק באניהד בספרו **שו"ת פרי השדה** (ח"ב סי' מ"ט) אשר לקהילת בוטשקאב ולרובם הג"ר פישל פלדמן זצ"ל, ליקח ממון מארגון צדקה של נכרים, שמסיעים בבנין בתי חינוך לנערים, והקהילה רצו לבנות בית כנסת חדש, וכתבו להם שיהיה שם גם בית חינוך לנערים, וקיבלו מחברת הצדקה הזו סך עצום של שש מאות זהב, וקמו היראים בקהילה ומענו שאסור לקבל לבנין בית הכנסת מן הנכרים. והפרי השדה מסכים עמם, וכתב שם שאף שמעונו אינו דבר המסוים, אך אין שרי אלא בדיעבד, עיי"ש. ואף אמנם, ששם כבר הוי בדיעבד, אך עכ"ז חושש לעוד טעם, שאלו החברת צדקה כוונתם ודון להתערב בחינוך הנערים, עיי"ש. עכ"פ דעתו ברורה, דלכתחילה אין ליקח מהנכרים לבנין בית הכנסת.

ומציין שם בתוך דבריו לשו"ת **זכרון יהודה** (ח"ב סי' מ"ז ד"ה וכו') דכתב שלקבל נדבה לצורך בהכנס"א אפי' מעכו"ם דמפורש להתיירא ברמ"א (שם), מ"מ היינו דוקא כשהנכרי נותן חלק קטן לצורך דבר הגדול, דבזה אין חשש כ"ב דכונתם לרפיון ידים, אבל אם נותנים חלק גדול ומסוים מאד ומכש"כ אם מממזנם יבנו כל הבהכנס"א מלבד דשייך בזה בודאי חילול ה' ומבזה נפשיי', ודאי שייך גם החששא שהיום או מחר יבואו באיוז עלילה להרוס כל הבירה ח"ו, בזה בודאי שאין מקבלין מהם. ואף שהרבה כתבו להקל בזה, אך בבנין בית אלוקינו, בוודאי יש לחוש לדעת המחמירים, לא לכם ולנו, שלא לערב מעות מרובות מנכרים ביסודות בית הכנסת.

דף ד' ע"ב

בגמ', אמר רבי מאיר כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא כבודו והראהו למשה וא"ל זה יתנו כזה יתנו.

(ו). **והתוס'** (מנחות כ"ט: ד"ה שלושה), על מה דקאמר שם בגמ' "תנא דבי רבי ישמעאל, שלשה דברים היו קשין לו למשה, עד שהראה לו הקב"ה באצבעו, ואלו הן, מנורה, וראש חדש, ושרצים", הקשו: "ויש לתמוה דלא חשיב מחצית השקל דכתיב זה יתנו ואמרינן כמין מטבע של אש הראהו למשה. וי"ל דלא שייך התם נתקשה, אלא משום דלא הוה ידע בשום ענין אם לא היה מראהו". ובחולין (מ"ג. ד"ה זלאת כחיה) פירשו התוס' באופן אחר: "שוא לא חשיב אלא מידי דנתקשה, אבל הני אף על פי שהראהו לא נתקשה בהן, אלא שתמה על הדבר מה יוכל אדם ליתן כופר נפשו, הראהו הקב"ה להבחין היטב ולהודיע לישראל".

וביאור כוונת תירוצם בחולין, שלכאורה צ"ב מה היה הדבר שלא הבין משה ומה חשיבו הקב"ה, ביאר הר"ח"ק **מקאצק** זצ"ל (אשל חורב, פ"ב כי תשא ד"ה במדבר תנומה זכ יתנו) "ונראה לומר, שמושה ה' מתמיה על מה שאמר לו השי"ת שמחצית השקל יהי' כופר נפש, הלא כתיב (איוז ב', ד') עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו, לכן הראה לו השי"ת מטבע של אש, והיינו שהנתינה יהי' בהתלהבות ע"כ דברי הרב. ועיי"ש מה שביארו התלמידים דברי קדשו של הר"ח"ק מקאצק, אך לכאורה ביאור דבריו הוא לבאר דברי התוס' הנ"ל, ודו"ק.

וראיה לפירוש זה, יש לדייק בלשון **החזקוני** פר' בהעלותך (במדבר ח', ד' ד"ה וזכ מעשכ כמורה) שכתב בזה"ל "והא דלא מנו זה יתנו כל העובר וגו', י"ל שלא נתקשה בשעור המטבע, אלא תמה בעצמו איך יתרצה הקב"ה בדבר קל כמו זה, וזה שיסד הפיוט במה יתרצה אשכול הכופר".

ועוד ראיה שזה כוונת הר"ח"ק מקאצק זצ"ל, ממה שכתב בספר **אוצר יד החיים** (אבות תתל"ד) "שמעתי מת"ח ששמע מפה קדוש דודי רשכב"ה **רבינו שר שלום** זצ"ל **מבעלז** שהכוונה במה שנתקשה משה רבינו, בשלמא קרבן יכול לכפר על הנפש, שבדמו ובשרו של הקרבן ידמו לו כאילו דמו ובשרו של עצמו מקריב על גבי המזבח, אבל מה ענין מטבע לזה, והראה לו הקדוש ברוך הוא כמין מטבע של אש, שיתן המטבע בהתלהבות גדול, וזה ענין נפשיות [עב"ד הר"ח"ק מבעלזא]. ואמרתי שזה כוונת הפיוט בשקלים 'בשמעו אומר ונתנו איש כופר, פין, במה יתרצה אשכול הכופר, יציר מה יתן פדיון נפשו וימצא חנינה פני שם נפשו'. כי מטבע אין לו שום דמיון לקרבן, וזה שסיים הפיוט 'קדוש', היינו הקדוש ברוך הוא, 'כחפץ להצדיק עם זה' ע"י המטבע, 'כמין מטבע אש הראו במחזה, למדו זה יתנו ולא יתמתנו', שהנתינה יהיה בהתלהבות כמו אש ולא במתינות ובעצלות, שזה יש לו דמיון לנפשיות. וזה אפשר כוונת התוס', הראהו הקב"ה מטבע אש, היינו שמורה על התלהבות, וזה להבחין היטב ענין התלהבות שיוודע כן לישראל, והתורה של דודי הגאון הקדוש רשכב"ה זצ"ל דבריו הקדושים מונחים בפיוט, וגם בתוס' היה הכוונה לזה" ע"כ.

(ז). ואולי יש עוד לומר ליישב הקושיא הנ"ל, דהא בסוגיין לעיל (ג:) קאמר רבי ברכיה, בטעמא דר"י פליג על בן בוכרי דאף כהנים חייבים במחצית השקל, דכתיב "זה יתנו", ובגמ' י"ב שבטים יתנו. וא"כ י"ל שהתנא דברי רבי ישמעאל, דקאמר במנחות, סבירא ליה כרבי יוחנן דהכא, דאף כהנים חייבים במחצית השקל, וכיון דקרא "זה" בא להורות ע"ז, לא מיותר ללמוד ממנו, דהקב"ה הראה לו באצבע, ודו"ק.